

Інна Фіцак
(Івано-Франківськ)

ВЕСІЛЬНІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ УКРАЇНСЬКОГО МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПРИКАРПАТТЯ У 1940–1980-х РОКАХ

З приходом радянської влади на територію Західної України в 1939 році, унаслідок пережитої Другої світової війни, яка далася нелегко місцевому населенню, забрала багато життів, а головне, змінила стиль життя (українці масово переселяються з сільської місцевості в міста) – відбуваються докорінні зміни у весільній обрядовості міських жителів.

Зокрема, бачимо такі нові впливи: вбирання молодою білої фати, а не традиційного вінка, вдягання молодими міського вбрання, запрошення на весілля музикантів – баяністів, піаністів, а не троїстих музик [8, с. 78]. Крім того, відбулися зміни й у вікових межах вступу до шлюбу. Якщо раніше дівчата одружувалися у віці 15–17 років, а хлопці у 18–21 років, то з розвитком освітньої мережі і з появою нових навчальних закладів та підприємств вікові межі значно зросли – до 17–20 років у дівчат та до 20–25 років у хлопців [1, с. 147].

Змінилися також передвесільні обряди. Так, у радянський період сватання відбувалося тільки після того, як молода пара подавала заяву до загсу і то тільки для того, щоб познайомити батьків зі своїм обранцем. Незмінною залишилась традиція іти в старости з хлібом (калачем). Обов'язковим став обряд частування родичів молодого (гостина). Наречена повноправно бере участь в обговоренні майбутнього весілля [1, с. 149].

Як і раніше, час проведення весіль залишився незмінним, найбільше весіль при-

падало на весняну та осінню пори року, що пов'язано з веденням сільськогосподарських робіт, а також з релігійною традицією не проводити весілля в період посту. Проте деякі жителі міст не дотримувалися цієї традиції і відзначали весілля в будь-який час.

Змінилась традиція запросин на весілля. Якщо в сільській місцевості і далі обов'язково потрібно було запрошувати гостей особисто, то в містах здебільшого надсилали весільні листівки [1, с. 150].

Традиція випікання весільного короваю в містах відійшла в минуле, проте значення хліба в весільній обрядовості не змінилося, батьки хлібом благословляли молодих на подружнє життя.

Незмінними залишились весільні чини: староста, дружби, дружки, весільні свахи (якщо відбувався обряд вінкоплетіння), хрещені батьки, світилка, брат молоді.

У 1980-х роках у містах відбувались весілля двох типів: у приміщенні кафе чи ресторану або в родинному колі. Саме весілля триває день, або два. Найпоширенішими і найбільш урочистими були комсомольські весілля, їх відзначали за кошти заводу чи фабрики, на якому працювали молоді. До весілля колектив готував подарунки: квартиру, телевізор, інші побутові речі.

Комсомольські весілля виходили за межі сімейного святкування і переходили на загальний громадський рівень. Такі весілля влаштовували для передовиків виробництва

за методичними рекомендаціями обласного відділу культури, за участю партійного керівництва, завідувача будинку культури, хору, який співав у загсі народні пісні при проведенні обряду одруження.

На початку ХХ ст. законним вважався церковний шлюб, його визнавала і громада, і держава, велися записи в церковних метричних книгах, які узаконювали шлюбні стосунки, проте з приходом радянської влади мислення суспільства, а разом з тим і традиції, пов'язані з одруженням, значно змінилися. Так, у 1920 році в СРСР вперше відкрився загс, що замінив колишні функції церкви. Неприйнятним для радянського суспільства був обряд вінчання молодої пари, вважалося, що це є пережитком давніх часів, а сучасні люди не можуть робити помилки своїх предків. Деякі пари все ж таки приймали обряд церковного вінчання, радянські ідеологи пояснювали, що існує кілька причин, через які молоді люди і далі продовжують визнавати церковний шлюб:

за давньою традицією (не задумуючись над значенням того, що роблять);

дехто з молодих піддається умовлянням релігійних батьків, які відмовляються матеріально допомогти, справити весілля молодим, якщо ті не повінчаються;

є й такі, що вінчаються в церкві не тому, що вони релігійно переконані, а лише тому, що, мовляв, обряд вінчання красивий;

деякі звертаються до церковного шлюбу задля зміцнення сімейного щастя, переважно це відбувається тоді, коли людина одружується вдруге в своєму житті, а перший сімейний досвід був невдалим [5, с. 48].

Загалом ставлення держави до релігійних обрядів було негативним, адже це суперечило вченню комуністичних ідеологів. Переважна більшість жителів сіл не відмовилися від своїх релігійних переконань. Жителі міст у більш прихованій формі продовжували дотримуватись християнських традицій. Радянська ідеологія намагалась нав'язувати думку, що, мовляв, за релігійними канонами в сім'ї лідером має бути виключно чоловік [13, с. 121]. Але якщо звернемось до церковного обряду вінчання, то побачимо, що насправді чоловік і жінка є рівноправними зачинателями нової сім'ї, нового життя. Жінка не тільки має користися чоловікові, але й чоловік повинен берегти й шанувати дружину. І чоловік, і жінка мають дотримуватися всіх заповідей Божих. Сім'я має бути духовно міцною, не боятись життєвих труднощів, пам'ятати настанову

священника, що і в радості, і в горі чоловік і жінка мають підтримувати одне одного.

З приходом радянської влади було створено свій обряд одруження, який здійснювали працівники культури в спеціальних, так званих палацах щастя. Були розроблені методичні рекомендації і розіслані в палаци і кімнати урочистих подій.

Церемонія одруження відбувалась переважно в суботу, у палац урочистих подій приходили молоді з родичами, друзями, гостями. На порозі їх зустрічали працівники загсу з такими словами: «Шановні наречені! Перш ніж увійдете ви до обрядової зали, прошу – підійдіть до цієї чаші з вогнем. То палає промінь сердець мужніх дідів та батьків наших – обронців рідної Вітчизни. За вас, за нашу долю і свободу віддали вони життя. Перед тим, як стати вам на світлий шлях подружнього життя, візьміть частинку цього полум'я як символ незгасимості життя, подружнього життя, подружньої чистоти і вірності, а також відданості Радянській Батьківщині!» [11, с. 15].

Коли молода пара заходить до урочистої зали, звучить хор, після цього розпорядник оголошує, хто бере шлюб і хто здійснює шлюбний ритуал. Як правило, це депутат міської (районної чи сільської) ради народних депутатів, що підкреслює державне, громадське значення шлюбу взагалі та факт його реєстрації зокрема [5, с. 51].

До ритуального столу виходить обрядовий староста, вітається з присутніми, а потім звертається до молодих поіменно, наголошує на тому, у який час, у яку епоху вони живуть, називає їх «дітьми народу, його надією і майбутнім», звертає увагу молодих на відповідальність за сім'ю. Своє коротеньке звернення обрядовець закінчує так: «Виконуючи високий громадянський обов'язок як представник держави я прошу відповісти: чи готові ви все життя бути вірним другом одне одному?» Причому це питання ставить кожному з молодих окремо.

Після ствердних відповідей староста велить розстелити на килимі весільний рушник. За місцевим звичаєм його розстеляють старші дружба і дружка, тобто – свідки. Наречений і наречена в супроводі свідків стають на рушник – символ єдиного подружнього шляху, спільної подружньої долі [19, с. 34–37]. Далі розпорядник підходить до молодої пари, тримаючи персні та звертається з такими словами спершу до молодої: «Прийміть ці обручальні перстені як символ подружньої вірності і щастя. Обручіться ними»

[11, с. 17]. І подає обручку молодій молодому, а молодій – обручку молодого, після чого молоді обмінюються обручками. Обряд супроводжується хоромим співом.

Після цього молода пара дає привселюдну обіцянку (повторюють її слова за обрядовцем), що перед лицем Закону соціалістичної Батьківщини, перед батьками, друзями і товаришами вони виражають свою волю до спільного життя як подружжя, як засновники нової сім'ї і продовжувачі свого роду в ім'я блага держави, безсмертя народу й особистого щастя.

Потім обрядовий староста запрошує молодят до ритуального столу, де вони своїми підписами засвідчують створення нової сім'ї, а також свої підписи ставлять дружба з дружкою (свідки). Після чого виконавець обряду, звертаючись до пошлюблених поіменно, урочисто проголошує:

– Іменем Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки стверджую ваш взаємний вияв волі на спільне подружнє життя! Віднині ви чоловік і жінка, засновники нової родини, продовжувачі роду свого!

Хор виконує пісню.

– З цієї хвилини і довіку для вас все стає спільним: праця, турбота, взаємне піклування, мрії, радість, навіть горе, – продовжує староста. – На знак цього, як з давніх-давен ведеться в народі, випийте шампанського. Випивши, молодята розбивають келихи – на сімейне щастя.

Після того як староста оголосить про волевиявлення подружжя щодо прізвища (спільне чоловікове, чи спільне дружини, чи кожен залишається на своєму), він вручає одруженим свідоцтво про шлюб.

Потім батьки, родичі та друзі вітають молодю пару з одруженням, дарують їм квіти. Закінчуючи обряд одруження, обрядовий староста промовляє до всіх присутніх:

– У добрий час! На довгі роки! На щастя! [11, с. 19].

Молоде подружжя урочисто виходить з обрядового залу під спів хору.

На спомин про урочистий шлюбний обряд молоде подружжя бере із собою рушник, на який разом стали, що став атрибутом сімейного щастя, сімейною реліквією, пам'яткою і цінністю. У палаці урочистих подій молодят пропонують магнітофонний запис обряду одруження на спогад про цей щасливий день.

Нові звичаї радянського весілля були покликані для того, щоб замінити релігійний шлюб. Проте молоді пари, що вважали законним лише церковний шлюб, відвідували

церкву упродовж тижня перед громадською реєстрацією шлюбу. Брала вінчання в церкві без попередніх оголошень, у присутності лише найближчих родичів, які не могли розкрити таємниці церковного одруження перед керівниками установ, де працювали молоді або їхні батьки. Якщо представники влади дізнавалися про таку церемонію одруження, то вона могла мати негативні наслідки для учасників цього дійства.

До тогочасних весільних звичаїв належать такі: сватання, випікання короваю, дівич-вечір. Дівич-вечір переважно влаштовували в п'ятницю, дівчата збиралися в домі молоді, де під спів найближчих родичів вбирали паперовими квітами деревце [7, с. 367]. Деколи деревце вбирали і в домі молодого, якщо весілля відзначали окремо або відзначали з різницею у тиждень.

Випікання короваю притаманне таким містам, як Городенка та Тлумач. Кількість коровайниць була непарною (5–7 жінок) [16, с. 189]. Випікання короваю також відбувалося в домі молоді у четвер перед весіллям, а в окремих випадках – у п'ятницю. Жінки співали весільних пісень, замішували тісто, виробляли коровай. Серед них обирали головну коровайницю, що виконувала основну роботу з виготовлення і випікання короваю. Згодом ця традиція залишилася виключно в сільській місцевості, тому що потребувала багато часу, знань та вміння.

Серед нових традицій, які увійшли до весільної обрядовості в радянський час, – це випускання голубів як символу щасливого майбутнього, покладання квітів на могилу загиблим, що в різні часи визволяли нашу державу від ворогів, чи відомим письменникам та поетам, видатним діячам української землі.

Після п'ятдесятирічного панування радянської влади на західноукраїнських землях традиція проведення весілля в містах зазнала значних змін, проте незважаючи на релігійні утиски та впливи нових обрядів, вже в 90-х роках бачимо їхнє значне відновлення. Переважно відбувається копіювання тих традицій, які й далі побутують у весільному обряді сільського населення Прикарпаття.

Література

1. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні / В. К. Борисенко. – К., 1988. – 188 с.
2. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців / В. К. Борисенко. – К., 2000. – 191 с.

3. Бражник І. І. Про свято весільне / І. І. Бражник. – К., 1964. – 74 с.
4. Волицька І. В. Театральні елементи в традиційній обрядовості українців Карпат кінця ХІХ – початку ХХ ст. / І. В. Волицька. – К., 1992. – 137 с.
5. Дарманський П. Ф. Нове життя – нові обряди / П. Ф. Дарманський. – К., 1984. – 88 с.
6. Етнографія України / за ред. С. А. Макарчука. – Л., 2004. – 520 с.
7. Кожолянко Г. Етнографія Буковини / Г. Кожолянко. – Чернівці, 2001. – Т. 2. – 424 с.
8. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу / О. М. Кравець. – К., 1966. – 198 с.
9. Кузеля З. Бойківське весілля в Лавочнім / З. Кузеля. – Івано-Франківськ, 2004. – 63 с.
10. Культура і побут населення України / за ред. В. Наулко. – К., 1993. – 284 с.
11. Методичні рекомендації по організації проведення нових обрядів одруження і народин. – Луцьк, 1976. – 32 с.
12. Народні традиції сьогодні. – Л., 1963. – 175 с.
13. Нове традицією стало / упоряд. Н. І. Здорова, В. М. Віхоть. – Л., 1978. – 128 с.
14. Паньків М. Весілля у селі Верхівцях на Городенківщині / М. Паньків. – Івано-Франківськ, 2000. – 107 с.
15. Українська минувшина: ілюстративний етнографічний довідник / за ред. А. Пономарьова. – К., 1994. – 254 с.
16. Хліб наш насущний. Використання хліба в українських обрядах і звичаях. – К., 2003. – 219 с.
17. Хоменко А. Сім'я в процесі перебудови / А. Хоменко. – Х., 1930. – 92 с.
18. Галько О. Традиції укладення шлюбу бойків Карпат / О. Галько // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – № 10. – С. 40–44.
19. Китова С. Семіотика українського рушника / С. Китова // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – № 10. – С. 34–37.